

ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ МВС УКРАЇНИ

Кафедра кримінально-правових дисциплін

**МЕТОДИКА ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ
РОЗСЛІДУВАННЯ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ЖУРНАЛІСТІВ
(науково-практичні рекомендації)**

м. Кривий Ріг

2020 р.

УДК 343.132:343. 133:343.135 (477)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького юридичного інституту МВС України
(протокол №9 від 27 травня 2020 р.)*

Рецензенти:

Тетерятник Ганна Костянтинівна – канд. юрид. наук, доцент.

Калініна Ірина Валеріївна – канд. юрид. наук, доцент.

Методика початкового етапу розслідування посягань на життя журналістів: науково-практичні рекомендації / І.В. Кубарев, А.О. Шульга, М.Л. Комісаров, О.В. Одерій. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України. 2020. – 41 с.

Науково-практичні рекомендації містять стислий алгоритм здійснення початкового етапу розслідування посягань на життя журналістів. В рекомендаціях роз'яснюється кримінально-правова, кримінологічна та криміналістична сутність кримінальних правопорушень пов'язаних із посяганням на життя журналістів. Зокрема надається кримінально-правова та криміналістична характеристика посягань на життя журналістів. Укладачами надаються не тільки конкретні рекомендації щодо організації початкового етапу розслідування посяганням на життя журналістів, але наводяться і певні особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

УДК 343.132:343. 133:343.135 (477)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. Кримінально-правова та криміналістична характеристика кримінальних правопорушень пов'язаних із посяганням на життя журналістів.....	6
1.1. Кримінально-правова характеристика посягань на життя журналістів.....	6
1.2. Криміналістична характеристика посягань на життя журналістів.....	9
РОЗДІЛ II. Особливості початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із посяганням на життя журналістів.....	18
2.1. Організація початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із посяганням на життя журналістів.....	18
2.2. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із посяганням на життя журналістів.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37

ВСТУП

Розпочаті демократичні перетворення в Україні позитивно впливають на реформування національних політичних інститутів гарантування і захисту основоположних прав і свобод людини і громадянина. При цьому, в сучасних правових реаліях, для прискорення євроінтеграційних процесів нашої держави, вагомого значення набуває розвиток інклюзивних інститутів влади, спрямованих на забезпечення та реалізацію свободи думки й слова.

Україна як суверенна, незалежна, демократична, соціальна та правова держава декларує у ст. 34 Конституції України гарантії щодо свободи думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань, відповідно до чого, кожен вправі безперешкодно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в іншій спосіб – на свій вибір. В цьому плані справедливою є думка Л. В. Опришко, що свобода слова та демократія – поняття нерозривні, оскільки демократична країна не спроможна ефективно виконувати свої функції, якщо свобода слова зазнає утисків і переслідувань з боку органів державної влади. І навпаки, свобода вираження поглядів створює сприятливі умови для сталого політичного й економічного розвитку [1, с. 4]. Внаслідок цього свобода слова як основоположне право людини потребує дієвого державного захисту, особливо в сфері створення безпечних умов здійснення професійної діяльності журналістів.

Варто зазначити, що відповідно до рейтингів міжнародних правозахисних організацій, журналістика в Україні знаходиться під негативним впливом неефективної державної політики в сфері правового регулювання та захисту вітчизняного медіапростору, внаслідок чого журналісти нерідко стають жертвами злочинів на тлі протистоянь з українською політичною елітою. Так, за відомостями міжнародної недержавної організації «Репортери без кордонів» у 2020 році Україна посіла 96-те місце в Індексі свободи преси (у 2019 році – 106 місце) [2], але, як зазначають експерти Інституту масової інформації просування в рейтингу відбулося завдяки погіршенню показників інших

держав. Згідно з оприлюдненими рейтингами, за період 2020 року в Україні вбито 41 журналіста, а минулорічна кількість вбитих журналістів становила 49 осіб. За даними Інституту масової інформації, у 2019 році в Україні зафіксовано 243 випадки порушень свободи слова, з яких 172 випадки пов'язані із фізичною агресією проти журналістів. Для порівняння, у 2018 році цей показник нараховував 235 випадків порушень свободи слова [3].

За даними розгорнутого звіту організації «Репортери без кордонів» основними категоріями порушень свободи слова в Україні у 2019 році були: 1) перешкоджання законній журналістській діяльності – 99 випадків; 2) погрози – 37 випадків; 3) побиття – 23 випадки; 4) ненадання доступу до інформації – 21 випадок; 5) кібератаки та юридичний тиск – 18 випадків [4]. Водночас за 4 місяці 2019 року в Україні розпочато 63 кримінальних провадження щодо кримінальних правопорушень у сфері діяльності журналістів [5].

Таким чином, для зниження загальної тенденції утисків свободи слова й думки в Україні, необхідно проаналізувати та науково обґрунтувати методіку розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням здійснення журналістської діяльності. Для цього характерним є виділення обставин, що підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а саме обставини, що мають місце в перебігу розслідування вбивств чи заподіяння тілесних ушкоджень, обставини, які виникають внаслідок професійної діяльності журналістів, а також причинно-наслідковий зв'язок між їх діяльністю та вчиненим злочином, що підвищить ефективність розслідування зазначеної категорії злочинів.

РОЗДІЛ I. Поняття кримінальних правопорушень пов'язаних із посяганням на життя журналістів

1.1. Кримінально-правова характеристика посягань на життя журналістів

Кримінальна відповідальність за посягання на життя журналіста встановлена відповідно до ст. 348¹ Кримінального кодексу України (далі – КК України). Диспозиція зазначеної норми передбачає вчинення вбивства або замаху на вбивство журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням журналістом законної професійної діяльності. З огляду на це доречно погодитись з позицією В. Д. Людвіка та К. М. Буряка, які чітко визначили межі та особливості кримінально-правової характеристики посягань на життя журналістів. На думку дослідників, склад злочину, передбачений у ст. 348¹ КК України, як і будь який інший, вибудовується із об'єкту злочину, об'єктивної сторони, суб'єкту, суб'єктивної сторони. З одного боку, родовим об'єктом злочину виступають суспільні відносини у сфері охорони авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та у сфері охорони законної професійної діяльності журналістів. А з іншого, безпосереднім основним об'єктом виступають суспільні відносини, що забезпечують здійснення законної професійної діяльності журналістами, тобто діяльності, яка відповідає вимогам Конституції України, Законам України, іншим нормативно-правовим актам України та міжнародним договорам, ратифікованим Україною [6, с. 239; 7, с. 178].

Суспільні відносини у сфері охорони життя журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї журналіста в даному випадку виступають вже як безпосередній додатковий об'єкт злочину. Варто зазначити, що Д. С. Азаров і В. К. Грищук під життям розуміють особливу форму існування людського організму, яка полягає в активному, поєднаному з витратою отриманої ззовні енергії, підтриманні та самовідтворенні специфічної структури [8, с. 287]. Інші

науковці, зокрема В. П. Скотіна, термін «життя» розглядають як індивідуальний розвиток людського організму з моменту його зародження до його смерті (онтогенез) [9, с. 471].

Потерпілими від цього злочину можуть виступати журналісти, його близькі родичі або члени його сім'ї. Аналізуючи положення ст. 1 ЗУ «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», журналістом є творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначено в державному класифікаторі професій України [10]. Проте для розуміння поняття близьких родичів чи членів сім'ї необхідно звернутися до п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України, де встановлено, що родичами є чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [11].

Прояв злочину з об'єктивної сторони характеризується у вчиненні посягання на життя журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї. Відповідно до цього, посяганням на життя є умисне вбивство або замах на умисне вбивство. Так, згідно з положенням, передбаченим у ч. 1 ст. 115 КК України, під вбивством розуміють умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Смерть, на думку фахівців із судової медицини А. А. Бабаніна та В. Д. Мішалова, є заключною стадією індивідуального існування організму, внаслідок якої безповоротно припиняється його життєдіяльність. Залежно від ступеня розвитку безповоротних процесів в організмі розрізняють клінічну та незворотну (біологічну) смерть. Тому необхідно відрізнити біологічну смерть

від клінічної, коли, незважаючи на припинення дихання і серцебиття, протягом дуже короткого часу життя в організмі не припиняється і його життєздатні функції можуть бути відновлені. Біологічна смерть, є істиною смертю, розвиток якої виключає можливість відновлення життєвих функцій і характеризується незворотними змінами у корі головного мозку – «смерть мозку» [12, с. 35]. Зазначимо, що навмисне приведення людини у стан клінічної смерті у випадку, коли біологічна смерть не настала, може кваліфікуватися як замах на вбивство.

Зовнішня сторона злочину характеризується вбивством або замахом на вбивство та полягає як у вчиненні дій (нанесення удару ножом, постріл з вогнепальної зброї, удушення, отруєння), так і бездіяльності (ненадання життєво необхідної медичної допомоги). Але об'єктивна сторона потребує обов'язкового встановлення причино-наслідкового зв'язку між діями та наслідками. А тому в перебігу розслідування та кваліфікації цього злочину треба встановити, що кримінальне правопорушення вчинено у зв'язку із здійсненням журналістом законної професійної діяльності. У іншому випадку, дії суб'єкта злочину буде кваліфіковані відповідно до положень інших статей КК України проти життя та здоров'я особи, а не за ст. 348¹ КК України. На наш погляд доречно відзначити, що в разі погрози вчинити посягання на життя журналіста або його близьких родичів чи членів сім'ї, зазначені дії правопорушника не потребують додаткової кваліфікації за ст. 345¹ КК України.

Як суб'єкт злочину за ст. 348¹ КК України може виступати фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Водночас, керуючись ч. 2 ст. 22 КК України, яка визначає перелік кримінальних правопорушень, відповідальність за які настає у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, можна зауважити, що життя журналіста не знаходиться на одному рівні з життям державного діяча або життя працівника правоохоронного органу, адже за посягання на життя останніх відповідальність настає з 14-річного віку. В такому випадку, вважаємо за доцільне доповнити перелік ч. 2 ст. 22 КК України випадком

вчинення злочину передбаченого ст. 348¹ КК України, що матиме наслідок настання відповідальності для суб'єкта цього злочину з 14 років.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини, тобто винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, усвідомлює, що вона своїм діянням позбавляє життя журналіста або життя його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, передбачає настання смерті потерпілої особи і бажає настання негативних наслідків. Так само і замах на вбивство, з огляду на положення ч. 1 ст. 15 КК України, може бути вчинений лише з прямим умислом, тобто особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, усвідомлює, що вона своїм діянням намагається позбавити життя журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності і бажає так діяти. Відзначимо, що в такому випадку мають вагомий значення мотиви вчинення злочину, які повинні бути пов'язані із здійсненням журналістом законної професійної діяльності.

Таким чином, кримінальне правопорушення, передбачене у ст. 348¹ КК України, вважається закінченим з моменту замаху на життя потерпілого. Труднощі при кваліфікації цього злочину викликає вимога про необхідність встановлення факту, що злочинець посягав на життя особи у зв'язку із здійсненням ним журналістської діяльності, інакше вчинені дії можуть бути кваліфіковані за іншими статтями кримінального закону.

1.2. Криміналістична характеристика посягань на життя журналістів.

Криміналістична характеристика злочинів має теоретичне і практичне значення для обґрунтованого висунення криміналістичних версій, визначення основних напрямів і вирішення різнобічних завдань в перебігу досудового розслідування, внаслідок чого забезпечується дотримання принципів і завдань кримінального провадження в цілому. Криміналістична характеристика

злочинів на думку С. Ф. Денисюк розглядається як упорядкована сукупність даних (відомостей) про криміналістично-значимі типові ознаки певної категорії злочинів, аналіз яких дозволяє робити висновки про оптимальні шляхи їх розкриття, розслідування і попередження [13, с. 56]. В свою чергу В. Ю. Шепітько запропонував узагальнену систему елементів криміналістичної характеристики злочинів, до складу якої відносяться: 1) спосіб вчинення злочину; 2) місце й обстановка вчинення злочину; 3) час вчинення злочину; 4) знаряддя та засоби вчинення злочину; 5) предмет злочинного посягання; 6) особистість потерпілого (жертви); 7) особистість злочинця; 8) типові сліди злочину [14, с. 318]. Відповідно до зазначеного криміналістична характеристика злочинів в межах ст. 348¹ КК України має свої особливості. З цією думкою також погоджується Є. О. Толстой, вказуючи, що криміналістична характеристика злочинів, учинених проти журналістів, складається із системи криміналістично-значущих ознак злочину та включає в себе відомості про особливості особистості потерпілого, зумовлених його специфікою і сферою професійної діяльності, особистості злочинця і мотиву його дій, обстановки та способу підготовки, вчинення і приховання злочинів, механізму утворення і локалізації слідів, завданої потерпілому шкоди, що перебувають у кореляційних зв'язках між собою, знання і використання яких сприяє оптимізації процесу розслідування кримінальних проваджень даної категорії злочинів [15, с. 247]. Тому, на наш погляд, до структури криміналістичної характеристики злочинів, учинених проти об'єднань громадян та журналістів, повинні увійти такі елементи, як відомості про типову особу потерпілого журналіста, відомості про особу-злочинця і мотив його поведінки під час вчинення цієї категорії злочинів, відомості про спосіб злочину, механізм утворення слідів, а також дані про обстановку вчинення злочину. Визначення специфічних особливостей елементів криміналістичної характеристики дозволяє безпомилково встановити кримінально-правову кваліфікацію вчиненого злочину, що сприяє ефективному плануванню і розслідуванню кримінального провадження.

Серед перерахованих елементів криміналістичної характеристики вагоме значення для кримінального провадження має характеристика особистості потерпілого, тобто особи, законодавчо наділеної обов'язками здійснення професійною журналістської діяльності. Відомості, що характеризують особу потерпілого, його професійну діяльність, значною мірою визначають напрями розкриття злочинів, висунення обґрунтованих криміналістичних версій, прискорюючи процес планування і розслідування в цілому. При цьому на початковому етапі розслідування слідчий використовує інформацію, отриману ним за розробленою типовою характеристикою відповідного виду злочинів. Але в подальшому слідчий, безумовно, отримує більш місткі за значенням та більш конкретні відомості про особу журналіста, в тому числі й про інші елементи криміналістичної характеристики, що мають місце в конкретному кримінальному провадженні.

Поруч з тим, аналіз особистості злочинця повинен бути спрямований на визначення мотивації його поведінки, яка при посяганні на життя журналіста зумовлена особливим соціальним статусом потерпілого, зацікавленістю у здійсненні правомірної, законної журналістської діяльності. Особистість злочинця і мотив злочину знаходять свій зовнішній вираз у способах і слідах злочинної діяльності. У зв'язку з цим Є. О. Толстой зазначає, що на потерпілого журналіста нерідко здійснюється напад із застосуванням фізичного насильства за допомогою як м'язової сили, так і різних, зокрема спеціальних, засобів. Також існують непоодинокі випадки психологічного тиску на журналіста, використовуючи погрози як один із дієвих способів впливу. Наприклад, знищення (пошкодження) майна журналіста, погрози на його адресу створюють умови психологічного тиску на особистість, призводячи до залякування, позбавлення можливості вільно й розсудливо ухвалювати рішення про подальші публікації і збирання конкретного матеріалу [15, с. 250]. Така позиція, на наш погляд, є слушною, адже залежно від способу злочинного впливу на журналіста та від особистісних характеристик злочинця, його соціального статусу, віку, посадового становища, можна визначити

безпосереднього злочинця. В свою чергу спосіб учинення злочину неминуче пов'язаний із залишенням злочинцем матеріальних та ідеальних слідів.

Концептуальний підхід щодо формування криміналістичної характеристики посягань на життя журналістів пропонує А. В. Коваленко, який виокремлює такі елементи криміналістичної характеристики посягання на життя журналістів як: 1) особа потерпілого; 2) типові способи та сліди злочину; 3) обстановка злочину; 4) особа злочинця [16, с. 23]. На нашу думку, вказані елементи є найбільш уніфікованими серед тих, які прийнято перераховувати щодо вчинення будь-яких вбивств чи інших насильницьких злочинів проти особи. З такою позицією погоджуються В. І. Бояров [17, с. 7], А. О. Шульга [18, с. 6-7] та В. І. Воронін [19, с. 35-36], які також акцентують увагу на необхідності виокремлення специфічних рис криміналістичної характеристики посягань на життя людини.

З позицій віктимології, журналіст є досить вразливою категорією в силу виконуваних обов'язків щодо збирання, підготовки та розповсюдження інформації. В такому плані доречними вбачаються погляди А. В. Коваленка, який вказує, що для потерпілого журналіста характерним є наявність віктимної поведінки, яка безпосередньо впливає на формування мотиву злочинця. Дійсно, керуючись ст.ст. 345¹, 347¹, 348¹, а також 171 КК України, причино-наслідковий зв'язок злочинних посягань проти журналістів, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності є важливим елементом об'єктивної сторони злочину. Зв'язок між потерпілим та злочинцем найчастіше виникає лише в момент вчинення злочину. До того моменту, формується зв'язок злочинця з журналістом, з професійною журналістською діяльністю якого пов'язано вчинення злочину. Наявність такого зв'язку підлягає доказуванню під час розслідування зазначеної категорії злочинів в межах ст. 91 КПК України [16, с. 32]. На обов'язковості доказування мотиву злочинця також наголошує О. В. Ковтун, оскільки мотив свідчить про виражене невдоволення роботою журналістів з певних суб'єктивних причин, тому винна особа намагається перешкодити виходу відповідного

інформаційного матеріалу чи взагалі прагне заблокувати хід журналістських розслідувань. В такому разі мотив і мета злочину збігаються. Крім того, нерідко мотивом вчинення злочинів проти журналістів може бути помста, викликана розповсюдженням компрометуючого матеріалу [20, с. 112]. Таким чином, варто погодитись, що ключовим фактором є необхідність доказування мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення відносно журналіста, саме у зв'язку із його професійною діяльністю. У разі якщо не буде доведено, що обвинувачений мав на меті вчинити злочин відносно журналіста, саме за його професійну журналістську діяльність, як влучно доповнює В. І. Воронін, суд не зможе визнати обвинуваченого винним у вчиненні злочині проти журналіста [19, с. 109.].

Серед інших відомостей, які можуть допомогти слідчому у побудові криміналістичних версій щодо поведінки потерпілого до та під час вчинення щодо нього злочину, а також у прогнозуванні його поведінки на етапі розслідування злочину, важливо зосередити увагу на психологічних особливостях, моральних якостях та професійних навичках журналістів, як потенційних потерпілих від посягань на життя та здоров'я. Виходячи з цього, з'ясування моральних і професійних якостей потерпілого журналіста буде доповнювати обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Встановлення способу вчинення злочину відбувається під час формування криміналістичної характеристики, методики розслідування злочину та впливає на проведення окремих слідчих (розшукових) та судових дій, залучення судових експертів, спеціалістів, пошуку найбільш вдалих способів та засобів протидії злочинам. Найбільш вдале розуміння способу вчинення злочину пропонує М. В. Шепітько, який наголошує, що поняття способу в криміналістичному значенні є значно ширшим, ніж у кримінально-правовому, тому що характеризує не лише суспільно небезпечне діяння, визначене диспозицією статті, але й весь зміст злочинної діяльності. При цьому вчинення злочину може характеризуватися не одним способом, а їх комплексом

(зазначених або незазначених у складі злочину) [21, с. 332]. Зазначені погляди підтримує В. В. Пясковський, який в свою чергу виокремлює такі етапи способу вчинення злочину: підготовка, вчинення та приховування злочину [22, с. 70]. Підготовка посягання на життя журналістів зазвичай характеризується раптовістю вчинення, тому ця стадія не є тривалою в часі, на відміну від більшості інших кримінальних правопорушень. В такому випадку злочинний умисел виникає раптово, коли майбутній злочинець (безпосередньо, або через третіх осіб) отримує відомості про проміжні, або кінцеві результати журналістської діяльності після їх публікації та розповсюдження. При цьому, нерідко злочин є миттєвою реакцією на професійну журналістську діяльність, об'єктом якої став безпосередньо злочинець або інші наближені до нього особи. Тривалість, складність та особливості підготовчого етапу злочину залежать від моменту виникнення злочинного задуму та часу, що минув з такого моменту до вчинення протиправних дій. В перебігу розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів такий причинний зв'язок можна виявити внаслідок встановлення конкретного прояву журналістської діяльності, що послугував приводом для вчинення злочину.

Зазначимо, що з позицій криміналістики, способи, засоби та знаряддя вчинення посягань на життя та здоров'я журналістів відповідають способам, засобам та знаряддям вчинення побоїв, умисних заподіянь тілесних ушкоджень та умисних вбивств, відрізняючись за тяжкістю ушкоджень, що наносяться потерпілому [23, с. 55]. Зокрема, способом вчинення побоїв, які визначаються як заподіяння багаторазових ударів, що завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень найчастіше є завдання ударів руками чи ногами в тулуб, обличчя потерпілого. При умисних вбивствах, нерідко спосіб вчинення злочину обирається злочинцем виходячи з бажаних наслідків, тобто до позбавлення життя іншої особи [24, с. 35]. Таким чином, до основних способів посягання на життя і здоров'я осіб, які виконують журналістські завдання чи розслідування можна віднести: удушення; удари палицями, бітами,

металевими трубами по життєво важливим органам; застосування холодної та вогнепальної зброї, вибухових пристроїв тощо.

Приховування злочину при замаху на вбивство або вчинення вбивства частіше здійснюються в умовах неочевидності та супроводжуються зміною, приховуванням чи знищенням результатів професійної журналістської діяльності, що слугувало причиною протиправного посягання. Найбільш розповсюдженим проявом такої діяльності є пошкодження злочинцем аудіотехніки, відеотехніки, за допомогою чого журналіст фіксував ознаки нападника, в тому числі накопичувачі або інші носії інформації, які містять результати діяльності журналіста. У зв'язку з цим на місці вчинення вбивства залишається чимала кількість матеріальних слідів, що свідчать про умисел злочинця вчинити саме посягання на життя журналіста. Також залишаються ідеальні сліди в пам'яті свідків або в свідомості самого потерпілого, якщо йому вдалося відвернути негативні наслідки для свого життя [16, с. 39-44].

Розглядаючи обстановку вчинення будь якого злочину, треба акцентувати увагу на розумінні цього елемента криміналістичної характеристики. На наш погляд, доречно погодитись з думкою А. А. Вознюка, який розглядає обстановку вчинення злочину як сукупність передбачених законом або тих, визначення яких випливає з нього, обставин, що мають свій вияв у зовнішньому оточенні злочину і характеризуються наявністю людей або певних подій [25, с. 79]. До обстановки вчинення посягання на життя журналіста А. В. Коваленко відносить такі просторово-часові координати як: 1) вчинення злочину у приміщенні або за місцем роботи журналіста під час здійснення ним професійної журналістської діяльності; 2) вчинення злочину у приміщенні, що не є місцем роботи журналіста під час здійснення ним професійної журналістської діяльності; 3) вчинення злочину поза приміщення під час здійснення журналістом його професійної діяльності; та вчинення злочину поза приміщенням у час, коли журналіст не здійснює свою професійну діяльність. Місце вчинення злочину має істотний вплив на дії злочинця у тих випадках, коли посягання є безпосередньою реакцією на здійснення потерпілим

професійної журналістської діяльності. Наприклад, такою діяльністю журналістів може бути збір інформації під час мітингів, стихійних лих, дорожньо-транспортних подій, бойових дій тощо [26, с. 220]. Варто погодитись, що місця вчинення таких посягань переважно збігаються з місцями здійснення професійної журналістської діяльності потерпілого. В таких випадках, як правило злочини проти журналістів хоча і вчиняються в умовах очевидності, але, злочинець сподівається, що описана наявність ключових подій перешкоджають запам'ятовуванню потерпілим чи свідками його ознак і не дозволяють іншим особам відвернути його злочинну діяльність. В цьому випадку злочинці часто використовують засоби особистого маскуванню такі як балаклави, медичні маски чи інші речі, що приховують обличчя.

Найбільш характерними елементами матеріального середовища, у якому вчиняються посягання на життя та здоров'я журналістів, є знаряддя здійснення журналістської діяльності (чернетки, блокноти, аудіо- та відеозаписувальна техніка), знаряддя та засоби, що використовуються злочинцем на всіх етапах вчинення злочину. До таких елементів також відносяться будівлі, споруди, рослинність, люди та тварини, інші об'єкти матеріального світу, що оточують злочинця на різних етапах вчинення злочину. Мікросоціальне середовище, як елемент обстановки посягань на життя та здоров'я журналістів, полягає у сукупності найближчих соціальних зв'язків злочинця на всіх етапах вчинення злочину, а також найближчих соціальних зв'язків потерпілого від посягання, що пов'язані, або якимось чином вплинули на вчинення злочину. Серед характерних прикладів таких зв'язків можна виділити: 1) зв'язок між потерпілим та злочинцем, що виник до чи під час вчинення злочину; 2) родинні зв'язки між журналістом, та його членом сім'ї або близьким родичем, який став потерпілим від посягання у зв'язку з професійною діяльністю такого журналіста; 3) зв'язки між журналістом, третіми особами та злочинцем, завдяки яким злочинець довідався про професійну журналістську діяльність потерпілого тощо [16, с. 56].

Особа злочинця як один із ключових елементів криміналістичної характеристики визначається як опис соціально-біологічної системи людини, властивості та ознаки якої відображуються в матеріальному середовищі й використовуються для розслідування злочинів [27 с. 101]. Завдяки ретельному вивченню особи злочинця, який посягав на життя журналіста, можна прослідкувати взаємозв'язок між мотивацією злочинця та обранням ним способу вчинення посягання на життя та здоров'я журналіста, що стає підґрунтям для висунення криміналістичних версій щодо особи злочинця.

Таким чином, криміналістична методика розслідування вказаної групи злочинів надає слушні, проте невичерпні рекомендації щодо ефективного розслідування посягань на журналістів. Наукове дослідження цієї методики дозволяє виробити своєрідну матрицю, яку можливо пристосувати до умов конкретного кримінального провадження для переходу від загального і типового, що становить його зміст, до особливого, притаманного в окремих випадках.

Розділ II. Особливості початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із посяганням на життя журналістів

2.1. Організація початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із посяганням на життя журналістів

Поняття початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень має уніфіковану структуру. Зокрема, на думку М. П. Яблокова, початковий етап розслідування заснований на первинній інформації та додаткових відомостях, які є підґрунтям для висунення можливих криміналістичних версій та планування розслідування [28, с. 551]. Таку думку підтримує Р. С. Белкін, вказуючи, що початковий етап розслідування характеризується специфічними завданнями до яких варто відносити: 1) орієнтування особи, яка веде розслідування, в обставинах тієї події, яку їй належить розслідувати, й отримання вихідних даних для розгорнутого планування розслідування, з'ясування фактів, які підлягають дослідженню по справі; 2) збір та фіксацію доказів, які за короткий час можуть бути втрачені; 3) установлення, розшук та затримання злочинця за «гарячими» слідами [29, с. 333-334]. Водночас, О. Пчеліна вважає, що для виокремлення етапів процесу розслідування треба використовувати як кримінально-процесуальні, так і криміналістичні аспекти діяльності правоохоронних органів, що обумовлює поділ розслідування на етапи залежно від слідчих ситуацій і обсягу вирішених тактичних завдань, враховуючи загальні напрями досудового розслідування [30, с. 168].

Характеризуючи початковий етап розслідування посягань на життя журналістів необхідно виокремити типові слідчі ситуації, які формуються на початковому етапі розслідування щодо злочинів, пов'язаних із фактом перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Першою слідчою ситуацією є випадки, коли від журналіста (редакції) надійшли відомості про вчинене кримінальне правопорушення і про особу правопорушника, однак ще

не зрозуміло, чи дійсно було справжнє перешкоджання діяльності, та чи була причетна до нього особа, вказана у повідомленні. В першу чергу, зазначена ситуація складається при наявності обставин, якщо журналіст отримує від третіх осіб інформацію про суспільний резонанс, який викликала його публікація (репортаж) і про намір фігурантів відповідного матеріалу або осіб, що йому співчують, чинити тиск на автора певним способом. Для попередження цих дій журналіст одразу звертається до правоохоронних органів за захистом своїх прав. В другому випадку, ситуація може скластися внаслідок підготовки матеріалу до поширення, публікації або трансляції. Тоді редакції, журналісту або третім особам стає відомо, що хтось, планує перешкоджати оприлюдненню продукції засобу масової інформації, яка містить відповідний матеріал. На це в більшості випадків вказують гучні висловлювання особи, яка володіє певними повноваженнями, про те, що він «не допустить» публікації інтерв'ю, «покарає» редакцію або особисто журналіста. В інших випадках, на ім'я головного редактора (або співробітника редакції) нерідко надходять анонімні повідомлення з вимогою направити свого співробітника (або прибути особисто) для висвітлення певної події або доручити йому збір матеріалу з певної теми, а потім опублікувати матеріал у певному обсязі та у певні терміни. При цьому вказуються і конкретні критерії, яким даний матеріал повинен відповідати. У разі відмови редакція може відчутти низку негативних наслідків, таких як: 1) тиск внаслідок різних перевірок; 2) утиски господарської незалежності засобу масової інформації (наприклад, за допомогою здійснення монополістичних дій); 3) пошкодження майна редакції; 4) відмови рекламних та інших партнерів від укладення угод з редакцією; 5) погрози різного характеру і змісту щодо окремих журналістів [31, с. 196].

Варто зазначити, що в описаних ситуаціях при зверненні до правоохоронних органів із заявою про перешкоджання, слідчому необхідно враховувати певний суб'єктивний фактор, який дозволяє журналістам розцінювати будь-які висловлювання на свою адресу саме як утиски свободи слова. У зв'язку з цим основна увага повинна бути спрямована на встановлення

підстав для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР за ст. 171 КК України.

Подальші дії на початковому етапі розслідування, після встановлення слідчої ситуації, повинні стосуватися перевірки раніше отриманих слідчим вихідних даних. В першу чергу, необхідно ознайомитися з інформаційним продуктом засобу масової інформації, який слугував (або може послугувати) приводом для протиправних дій. Зміст статті (репортажу, програми) дозволяє отримати у розпорядження інформацію про можливі мотиви, якими керувався правопорушник. При цьому аналіз матеріалу допоможе визначити коло зацікавлених у перешкоджанні осіб, і, крім того, може свідчити про потенційний ступінь небезпеки, який загрожує журналісту чи редакції. Наприклад, різну оцінку отримає журналістський матеріал, що викриває масштабні фінансові схеми у сфері державного управління, або інформація про порушення посадовою особою підприємства законодавства про охорону праці. У першому випадку фігурантам публікації (програми) загрожує сувора кримінальна відповідальність, що є приводом для помсти журналісту.

Проаналізовану інформацію слідчому необхідно обговорити з журналістом і з'ясувати, джерела надходження інформації про можливі плани перешкоджання, а також намагатись з'ясувати ступінь довіри до відомих заявнику джерел. До моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення в ЄРДР слідчий з'ясовує зміст протиправних дій, наявність свідків, які здатні підтвердити факт тиску на журналіста. У випадку, якщо заявник володіє точними даними про підозрюваного, слідчий повинен негайно вивчити інформацію про нього з криміналістичних обліків. Доцільно за допомогою оперативно-розшукових заходів зібрати інформацію про діяльність цієї особи, а саме: характер її діяльності, рівень доходів, посадове становище і повноваження, коло зв'язків, зокрема зі злочинним світом. У разі загрози вбивства або заподіяння шкоди здоров'я, необхідно ставити перед оперативними підрозділами завдання щодо встановлення спостереження за журналістом або його помешканням з метою забезпечення його безпеки.

За наявності в розпорядженні слідчого листа чи іншого повідомлення з погрозами або протиправними вимогами, тоді на цьому етапі може бути позитивно вирішено питання про внесення відомостей про кримінальне правопорушення за ст. 171 КК України до ЄРДР. Отримані листи, інші повідомлення про погрози потребують невідкладного призначення і проведення відповідної експертизи для встановлення авторства тексту та ідентифікації особи підозрюваного. Іншою підставою для внесення відомостей до ЄРДР про кримінальне правопорушення може бути й запис (фонограма або відеозапис) інтерв'ю. Не менш важливими є записи безпосереднього нападу на журналіста чи його помічника, якщо метою такого нападу є перешкоджання проведенню інтерв'ю, репортажу або збору інформації про подію. За цих обставин невідкладно проводиться освідування особи або судово-медична експертиза з метою фіксації і процесуального оформлення ознак фізичного насильства, що було застосоване до журналіста (оператора, його асистента).

Подальші дії слідчого, на думку А. А. Мацоли, повинні полягати у встановленні факту кримінального правопорушення, зокрема його конкретних обставин і причетності до нього певної особи (групи осіб), що слугує для планування проведення конкретних слідчих (розшукових) дій. В першу чергу, варто визначити коло відомостей, які характеризують елементи складу злочину, тобто встановити підстави для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР [31, с. 196-197]. Зазначена позиція є слушною, проте, на наш погляд, такі дії є першочерговими у разі, якщо на життя журналіста було вчинено замах, який завершився невдало, а журналіст залишився живим. Якщо журналіст загинув під час посягання або отримав тяжкі тілесні ушкодження, які не дають йому можливості повідомити про подію злочину, слідчий відчуватиме нестачу вихідної інформації, в результаті чого необхідно звернутися до типових слідчих ситуацій, які формуються на початковому етапі розслідування.

В цьому плані А. О. Антошук справедливо зазначає, що слідча ситуація має не тільки теоретичне, а насамперед прикладне значення для методики

розслідування окремих видів злочинів [32, с. 167.]. Схожих поглядів дотримується Г. В. Щербакова, стверджуючи, що визначення змісту слідчих ситуацій, їх класифікація, аналіз і оцінка створюють умови об'єктивного обґрунтування вибору варіантів методики розслідування, які відповідають наявним обставинам досудового розслідування [33, с. 10]. На типових слідчих ситуаціях, які виникають на початковому етапі розслідування вбивства акцентує увагу А. В. Іщенко [34, с. 98]. Зокрема, найбільш типовою слідчою ситуацією, на думку науковця, є випадки, коли вбивство очевидне (відкрите), вбивця затриманий і особа його відома. Заходи, які є найбільш оптимальними при цьому, це негайне затримання підозрюваного по «гарячих» слідах. В другому випадку, вбивство вчиняють без приховання трупа, без інсценування, а факт злочину стає відомим одразу після вбивства, проте особа злочинця невідома. Сприятливі можливості для пошуку й вилучення слідів, фіксації показань свідків, тобто все необхідне для успішного розслідування. Є можливості для організації пошукових дій для переслідування й затримання вбивці [34, с. 100].

З іншого боку, може скластися ситуація, коли вбивство вчинено таємно, труп виявлений, а особа жертви встановлена. При цьому існують дані, що вказують на самогубство (або нещасний випадок, або смерть від природних причин), але є підозри про можливе інсценування для приховання вбивства. Дана ситуація може мати місце і тоді, коли передбачене інсценування почате не для приховання вбивства, а для приховання його справжнього мотиву і, отже, справжнього вбивці. Схожою ситуацією є вчинення таємного вбивства, внаслідок якого розслідування розпочате за фактом виявлення невпізаного трупа. Ушкодження на трупі вказують на вбивство, але він спотворений настільки, що впізнати його за ознаками зовнішності досить важко.

Нерідко зустрічаються ситуації, коли виявлені останки людини (череп і кістки із залишками одягу тощо), але причина смерті невідома, і можна формувати версії як про вчинення вбивства, так й наявність інших причин смерті. Особа жертви за таких умов не відома, і тому на початку розслідування,

головним чином, будуються й перевіряються версії про особу потерпілого й про сутність події. Коли мало місце вчинення таємного позбавлення життя людини, що супроводжувалося розчленуванням трупа на частини й прихованням цих частин, то в зазначеній слідчій ситуації переважно відомий лише спосіб приховання вбивства й місце виявлення частин трупа, що свідчить про нестачу вихідних даних у слідчого. У випадку зникнення людини також можливе вчинення вбивства, проте ускладнюється ця ситуація відсутністю трупа, незважаючи на те, що особа передбачуваної жертви відома, але інші елементи злочину невідомі.

Залежно від слідчої ситуації на початковому етапі вирішується певне коло завдань. Як при безпосередньому вбивстві, так і при таємному вбивстві, на початковому етапі розслідування вирішується такий перелік завдань:

1) визначення місця вчинення вбивства. Якщо місце виявлення трупа не є місцем вбивства, це можна встановити при його огляді за відсутності тих слідів, які повинні бути (наприклад, рясних патьоків і калюж крові), і за наявності таких слідів, яких не повинно бути (слідів волочіння трупа, сліди бруду на взутті трупа, якого немає на місці виявлення трупа, наявність трупних плям там, де їх не повинно бути при даній позі трупа). Складніше встановити місце, де відбулося вбивство, якщо труп переміщений на значну відстань. Однак це завдання вирішується шляхом фіксації при зовнішньому огляді трупа слідів і мікрослідів (бруд, пил, волокна одягу, частки, насіння й пилок рослин), які дозволяють встановити місце вбивства й оглянути його;

2) встановлення змін на місці події. Зміни на місці події (сліди) можна розділити на дві групи: а) сліди, що утворилися в результаті взаємодії вбивці і жертви, сліди їх дій, що відбилися на місці події; б) сліди дій осіб, непричетних до розслідуваної події. На початку розслідування важливо негайно відокремити сліди першої групи від другої. Для цього до огляду, проводиться змістовне опитування очевидців та всіх інших осіб, які перебували на місці події до моменту початку огляду з приводу того, чи змінювалася обстановка цього місця, з наступним допитом цих осіб при необхідності;

3) встановлення причини смерті. Попередні дані можна одержати від судового медика після зовнішнього огляду трупа, а остаточний висновок робиться на підставі результатів судово-медичної експертизи трупа та інших доказів;

4) встановлення часу настання смерті (яке не завжди збігається з часом заподіяння тілесних ушкоджень) можливе насамперед за трупними явищами, що розвиваються з моменту смерті залежно від температури й вологості повітря, атмосферних опадів й інших умов середовища;

5) з'ясування механізму дій злочинця, тобто встановлення як і чим була заподіяна смерть, а також способу підготовки вбивства й способу приховання його слідів. З огляду на можливість інсценування, необхідно спеціально шукати й фіксувати такі факти, що суперечать інсценованій обстановці події (негативні обставини). Подібними фактами можуть бути, наприклад, чисте взуття на ногах висячого в петлі трупа при брудному навколишньому середовищу; наявність на трупі ран, які він не міг сам собі заподіяти; невідповідність розташування волокон мотузки й часток деревини на балці, через яку перекинута мотузка; відсутність підставки поруч із висячим у петлі трупом;

6) встановлення осіб, які перебували (здатних перебувати) на місці вбивства або поблизу. Вирішення цього завдання необхідне не тільки для обмеження й звуження кола підозрюваних, але й для пошуку свідків, які бачили або чули що-небудь, що сталося до вбивства, а можливо, й бачили вбивцю незадовго до вбивства або незабаром після нього;

7) з'ясування мотивів і мети вбивства. Шляхом аналізу всіх встановлених обставин кримінального провадження необхідно зробити висновок про те, чи було вбивство навмисним або необережним, а також, які мета і мотив убивства. У вирішенні цього питання має вирішальне значення дослідження взаємозв'язків і взаємин між убивцею й жертвою. Для визначення мети й мотиву вбивства треба встановити: кому смерть жертви була необхідна або вигідна й чому; які близькі й віддалені події могли б настати при житті жертви і які наслідки можуть наступити після її смерті;

8) встановлення особи злочинця або його ознак. Якісний огляд трупа й місця події часто дає підстави для висування версії, що вказує на коло людей, обмежене достовірними даними про зріст, вік, фізичний розвиток, звички і навички, деякі риси зовнішності, групі крові й інших даних про вбивцю;

9) встановлення особистості загиблого. При огляді трупа й судово-медичному дослідженні описуються його ознаки зовнішності за методом словесного портрета, а також фіксуються шляхом фотографування. Фіксуються особливі прикмети, татуювання. Виготовляється дактилокарта. Визначаються вік, зріст, расові ознаки, наявність захворювань, група крові, сліди алкоголю, наркотичних засобів, снодійних препаратів, отрути. Вилучається піднігтьовий вміст, робляться змиви у вухах, інших місцях, досліджуються залишки їжі в шлунку. Особливо відзначаються сліди, що вказують на рід занять, професію, місце проживання, звички. Оглядаються одяг, взуття, особисті речі й направляються на експертне дослідження. Фіксуються й досліджуються мікрочастинки (волокна чужого одягу, пил у кишнях, бруд і частки рослин на штаних, носках, взутті). Виявляються фабричні знаки, мітки, сліди ремонту. Заповнюється карта невідомого трупа й направляється для перевірки за обліком безвісті зниклих осіб. Одночасно з'ясовується чи не було заяв про зникнення кого-небудь до органів міліції.

Допитами свідків і шляхом проведення пошукових дій (з використанням зображень зовнішності потерпілого) з'ясовується, як невідомий з'явився в цьому районі й коли, як повадився, з ким спілкувався, хто його бачив або міг бачити. Збираються дані в готелях, гуртожитках, у навчальних, медичних й інших установах про те, чи не було відзначено зникнення мешканців, пацієнтів, чи не було випадків неявки прибулих на навчання, лікування або у відрядження. На вокзалах, у відділеннях зв'язку з'ясовується чи не було фактів неотримання багажу з камер схову або пошти. За допомогою засобів масової інформації передається опис зовнішності з проханням надати допомогу у встановленні особи невідомого [35, с. 90]. Сході завдання вирішуються й при скелетуванні трупа. Розходження лише в тому, що перевіряється не тільки версія про

вбивство, але й версія про самогубство, смерть від хвороби, у результаті дії стихійних лих й ін.

При виявленні частини розчленованого трупа рекомендується наступний порядок вирішення завдань розслідування. Здійснюється цілеспрямований пошук інших частин трупа. Одночасно проводяться слідчі (розшукові) дії й оперативно-розшукові заходи для виявлення осіб, які пропали безвісті, але ще не взяті на відповідний облік. При виявленні кожної нової частини трупа провадиться огляд місця події й частини трупа, після чого вона передається до судово-медичної установи для дослідження. Водночас важливо з'ясувати як, коли, звідки й ким доставлена частина трупа на місце її виявлення, ретельно зафіксувати особливості її упакування й ті ознаки трупа, які важливі для ототожнення особистості. Для судово-медичної експертизи основним завданням є встановлення факту належності знайдених частин трупа одній особі. Водночас з'ясовуються питання: які частини тіла й органи відсутні; стать, вік, раса й національність померлого; яка причина й давність смерті; чи є прижиттєві ушкодження, їх характер, розташування й походження; яка група крові; яким знаряддям проведене розчленовування трупа і чи є ознаки професійних навичок це робити; яку їжу вбитий їв перед смертю, а також з'ясовується наявність слідів алкоголю, отрути і наркотичних засобів. Зібрані в такий спосіб дані дозволяють встановити спосіб убивства й будувати версії про час і можливі місця розчленовування трупа [36, с. 141].

Для розслідування вбивства «без трупа» необхідно вирішити наступні завдання. Зібрати детальну інформацію про особу зниклого, ознаки його зовнішності, спосіб життя, взаємини з родичами й знайомими, наявність або відсутність серйозних конфліктів у родині, плани на найближче майбутнє, наміри виїхати або піти з дому, приятельські і недружелюбні відносини, інтимні зв'язки, адреси його родичів і знайомих, місця відпочинку й відряджень в останні роки, наявності захворювань, які могли б призвести до раптової смерті, втраті пам'яті або орієнтування в просторі. Необхідно також одержати фото зниклого, зразки його почерку, слідів пальців його рук. Встановити час

зникнення: в який час, де й при яких обставинах зниклого бачили востаннє, які події цьому передували в його особистому, сімейному житті й на роботі, які одяг, речі, документи, цінності були при ньому, а які залишилися вдома й за місцем роботи.

Провести пошукові дії: перевірити наявні дані за обліком невідомих трупів і поставити зниклого на облік зниклих безвісті. Встановити, чи немає зниклого в лікарнях, моргах, слідчих ізоляторах, чи не звільнився він з місця роботи, або взяв відпустку і чи не виписався з місця проживання. Перевірити, що відомо про зниклого за всіма адресами його родичів і знайомих. З'ясувати, чи не було в період зникнення транспортних та інших катастроф, стихійних лих, масових бійок і т.п. у тих місцях, де міг перебувати зниклий, чи є відомості про наявність злочинних зв'язків зниклого, погроз на його адресу й т.п. Шукати сліди вбивства або його приховання в житлі зниклого або місцях, де його бачили в останній раз, у передбачуваних місцях вчинення злочину шляхом проведення оглядів й обшуків.

Успішне розслідування вбивств зумовлене обґрунтованим висуненням і перевіркою криміналістичних версій про обставини вчиненого злочину та осіб, причетних до нього. Таким чином, варто погодитись з Б. Є. Лук'янчиковим, який вказує, що залежно від одержаних матеріалів можуть бути висунуті такі загальні криміналістичні версії [37, с. 247]:

- а) смерть є наслідком вбивства;
- б) смерть є наслідком самогубства;
- в) смерть є наслідком нещасного випадку;
- г) природна смерть. Здоров'я

В свою чергу, Ю. В. Шепітько, залежно від мотивів вбивства пропонує розглядати такі криміналістичні версії [38, с. 519]:

- а) вбивство з метою заволодіння майном потерпілого;
- б) вбивство із помсти;
- в) вбивство з метою приховання іншого злочину і страху викриття;

г) вбивство з метою позбавитися необхідності турбуватися про потерпілого чи з метою одержати свободу дій (вступити в інший шлюб, не сплачувати аліменти та ін.);

г) вбивство у сварці, бійці;

д) вбивство з необережності;

е) вбивство при необхідній обороні.

Зазначені версії досить дозволяють об'єктивно обґрунтувати слідчу ситуацію, що склалася, тому слушною вбачається думка В. В. Пясковського, що зміст криміналістичної версії у кожному конкретному випадку залежить від характеру злочину, що розслідується, фактичних даних, якими володіє слідчий, його практичного досвід спеціальних знань, спостережень [39, с. 437].

Вказаний перелік питань, які виникають в перебігу досудового розслідування вбивств, безпосередньо відноситься до розслідування посягань на життя журналістів, проте з відповідними особливостями, зумовленими їх професійною діяльністю. По-перше, журналісти нерідко стають жертвами помсти. Наприклад, після вбивства А. Бабченка, правоохоронні органи зазначали, що журналіст став жертвою помсти [40]. З мотивів помсти також був вбитий у 2016 році журналіст П. Шеремет [41]. По-друге, посягання на життя журналістів відбувається, переважно з метою приховання іншого злочину або страху викриття. Зокрема Міжнародна федерація журналістів нагадала про останнє резонансне вбивство у 2019 році журналіста Вадима Комарова в Черкасах, який помер внаслідок побиття [42]. Отже, особливостями початкового етапу розслідувань злочинів проти журналістів є не лише виявлення злочинців, але й доказування їх вини та визначення безпосередніх причин вчинення кримінального правопорушення проти журналіста.

Особливістю розслідування злочинів проти журналіста є наявність інформаційного матеріалу, який нерідко містить ім'я фігурантів інших злочинних дій, а також можливе документальне підтвердження погроз і примусу журналіста (листи, повідомлення з електронної пошти, факсимільні повідомлення, записи розмов). Після встановлення авторства надісланих

погроз, слідчий вирішує завдання щодо їх розшуку та встановлення ролі в протиправних діях, тому що злочинець може бути як організатором або підбурювачем, так і виконавцем протиправного задуму. У ситуації, коли слідчий має сумнів у правдивості показань заявника, або він підозрює його в інсценуванні перешкоджання, доцільно провести допити потерпілого, підозрюваного та свідків, а виявлені в їхніх показаннях невідповідності спробувати усунути під час здійснення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. Також не можна нехтувати допитом осіб, яким можливо вигідне утискання прав і свобод журналіста [31, с.197-198]. Подібну позицію про особливості початкового етапу розслідування посягань на життя журналістів висловлює й А.В. Коваленко [16, с. 94-97].

Якщо підозрюваний безпосередньо контактував із журналістом або кимось з його родичів, необхідно допитати цих осіб про обставини такого контакту. Під час допиту, крім опису особи підозрюваного, звертають увагу на характер висловлювань даної особи щодо діяльності журналіста. Важливо з'ясувати, що стало причиною для висунення незаконних вимог, оскільки від цієї інформації залежать перспективи встановлення обставин кримінального провадження і правильна кримінально-правова кваліфікація вчиненого. У разі застосування до них насильства – провести огляд або судово-медичну експертизу для того, щоб виявити, зафіксувати й оформити процесуально наслідки завдання шкоди їх здоров'ю.

Отже, планування початкового етапу розслідування посягання на життя журналістів обов'язково враховує специфіку та вид посягання на життя та здоров'я журналіста. Особливими завданнями на цьому етапі є з'ясування відомостей про здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, встановлення та розшук злочинця, визначення мотивів його діяльності. При цьому планування має спиратися на обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування даної категорії злочинів, в тому числі й на висунуті слідчим на момент планування криміналістичні версії.

2.2. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із посяганням на життя журналістів

Тактичне забезпечення початкового етапу розслідування кримінальним правопорушень полягає у розробці та використанні новітніх й апробованих засобів криміналістичної тактики з метою підвищення ефективності проведення слідчих (розшукових) дій, що сприяє вирішенню завдань кримінально судочинства в цілому. Доречним в цьому плані є думка М. В. Савчука, який вказує що тактичного забезпечення на початковому етапі розслідування найперше потребує така слідча (розшукова) дія як огляд місця події [43, с. 144]. На важливості проведення огляду місця події при розслідуванні посягання на життя журналіста також наголошує В. О. Гусєва. На її думку, огляд місця вирішує загальні для всіх категорій злочинів завдання, до яких належать: 1) з'ясування обстановки місця події, а також інших обставин, що мають значення для справи; 2) виявлення слідів злочину та інших речових доказів; висування первинних слідчих версій про подію злочину і його учасників; 3) отримання вихідних даних для проведення оперативно-розшукових заходів і провадження подальших слідчих (розшукових) дій. Також вагому роль в отриманні вихідних відомостей про подію злочину відіграє послідовність проведення огляду та з'ясування таких питань як: предмет огляду, застосування засобів огляду, черговість здійснення огляду [44, с. 229].

Ретельний огляд в разі виявлення на місці події трупа проводиться ексцентричним методом (від центру по спіралі до периферії). Варто зазначити, що за допомогою фотографування, відеозапису і плану огляду місця події фіксується розташування об'єктів та трупа до моменту огляду. Слідчий проводить огляд трупа за участю судово-медичного експерта, а при неможливості його участі залучається лікар. На місці події діяльність слідчого спрямована на з'ясування такого переліку питань: 1) які події відбулися насправді; 2) чи було вчинено посягання на життя людини при виконанні

обов'язків; 3) чи було вчинено вбивство за мотивами, не пов'язаними із здійсненням службових обов'язків?

На обставини злочину, вчиненого з метою перешкоджання виконанню службових обов'язків, вказує низка ознак, зокрема таких як: 1) залишені предмети, що свідчать про виконання професійних обов'язків потерпілим під час вчинення злочинного посягання (наприклад, атрибути журналістської діяльності потерпілого); 2) наявність очевидців, які добре бачили подію злочину; 3) сліди застосування конкретного виду зброї або засобів захисту, в тому числі з тих різновидів, які знаходяться в розпорядженні людини, яка виконувала службові обов'язки; 4) об'єкти, які можуть вказати на особу нападника, зокрема об'єкти, що мають здатність довго зберігати жирові нашарування, запах, мікрочастинки, слину, кров. За умови присутності перерахованих на місці події ознак, слідчий може висунути нові або доповнити вже складені криміналістичні версії про вчинення посягання на життя журналіста. Водночас характерною ознакою того, що злочин було вчинено щодо особи, яка є журналістом є залишення на місці події слідів спеціального обладнання чи цифрової техніки, що здебільшого використовується журналістами. В даному випадку об'єктом пошуку має стати це специфічне професійне обладнання. Для пошуку таких слідів доречно використовувати спеціальні засоби пошуку та залучати кінолога. У разі виявлення на місці події знарядь злочину, в тому числі вогнепальної зброї, слідчий зобов'язаний направити виявлені та вилучені кулі, гільзи до експертних установ.

Процес огляду місця події повинен відбуватися обов'язково із залученням відповідної фіксуючої техніки. Фотографування на місці події здійснює фахівець-криміналіст. Якщо потерпілий володіє інформацією про подію злочину та він обізнаний в тих рисах, які повинні бути враховані при огляді місця події, варто не допустити його проводити «самотійний огляд», щоб не порушити первинне розташування слідів у середовищі, а також щоб потерпілий самотійно не вилучив предмети, які потрібно зафіксувати в протоколі огляду місця події у встановленому процесуальним законом порядку. В судовій та

слідчій практиці відомі факти, коли одночасно з оглядом місця події здійснюються заходи, спрямовані на вивчення оперативної обстановки в районі вчиненого посягання, а також щодо встановлення очевидців та інших свідків злочину. Зазначені особи можуть надати істотну допомогу в з'ясуванні наслідків спричинених злочином, точної картини події, що є необхідною умовою для перевірки висунутих первинних версій.

Закріплення і збереження даних, отриманих в результаті проведення слідчої (розшукової) дії, дозволяє використовувати їх для обґрунтування висновків у кримінальному провадженні. В цьому плані фіксація доказів є не самостійним етапом процесу доказування, а завершальним елементом збирання доказів. Фіксація ходу і результатів огляду здійснюється за допомогою складання протоколу огляду місця події. У зв'язку з тим, що протокол огляду місця події є джерелом доказів у кримінальному провадженні, його складання має здійснюватися в межах і відповідно до вимог, передбачених процесуальним законодавством [44, с.231-232.].

Розглядаючи особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із посяганням на життя, В. М. Савчук справедливо зазначає, що важливе значення у процесі огляду місця події має проведення заходів зі затримання злочинця «за гарячими слідами», а у випадку затримання особи за підозрою, провести негайний обшук (помешкання, автотранспорту). Якщо затримання відбувається невідкладно, треба керуватися ст. 208 КПК України, відповідно до положень якої уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише якщо: 1) цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. При цьому обшук затриманої особи за участю понятих може здійснюватися під час складання протоколу затримання, тоді як у

разі фактичного затримання особи «за гарячими слідами» розшуковою групою здійснити обшук при понятих неможливо, що створює ризик того, що злочинець може позбутися наявних при собі речей. Варто зазначити, що чинний КПК України окремо не регламентує можливість проведення обшуку чи огляду особи за умов затримання злочинця «на гарячому». За загальними процесуальними правилами всі види огляду (крім огляду місця події за умов невідкладності) та обшуку проводяться після внесення відповідних відомостей до ЄРДР. За умови затримання особи уповноваженою службовою особою та за обставин, що свідчать про вчинення нею злочину, здебільшого відомості про злочин ще не внесені до ЄРДР. Проте ч. 3 ст. 208 КПК України дозволяє провести обшук затриманої особи слідчим, якщо це буде визнано за доцільне, але за обов'язкової участі понятих. Обшук житла чи іншого володіння особи здійснюється із запрошенням потерпілого, захисника, інших учасників процесу, а з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, – спеціаліста (згідно з ч. 1 ст. 236 КПК України). Про обшук та його наслідки складається протокол як складова протоколу затримання або як окремий процесуальний документ, який підписується всіма особами, що брали участь у процесуальній дії.

Після затримання підозрюваних негайно проводиться їх особистий обшук, зокрема й обшук транспортних засобів. При зовнішньому огляді обстежується одяг, взуття й інші речі верхнього одягу особи для виявлення предметів чи документів, які містять важливу для провадження інформацію. Оглядаючи одяг і взуття затриманого, звертається увага на їх зовнішній вигляд та стан. Іноді ці обставини вказують на те, чи перебувала ця людина на місці замаху на злочин, чи контактувала із засобами вчинення злочину або їх камуфляжем. На одязі, зокрема у кишенях, можуть бути виявлені сліди вибухової речовини, мастила рушниць, ушкодження від вогнепальної зброї, вибухового пристрою, кров потерпілого. Уважно має оглядатися підошва взуття, на якій можуть бути частки, які вказують на перебування підозрюваного у відповідному місці. Для подальшого вивчення мікрооб'єктів та інших слідів

на одязі, мікрочасток у кишенях, швах та складках одягу після закінчення обшуку підозрюваних перевдягають в інші речі, а їхній одяг і взуття вилучають. Після затримання й особистого обшуку (або відразу після виконання цих дій) щодо підозрюваного проводиться освідування з дотриманням ст. 241 КПК України, яке полягає в огляді підозрюваного для встановлення на його тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу [43, с. 161-162].

Тактика допиту на початковому етапі розслідування посягань на життя журналістів, коли посягання відбулося і журналіста позбавили життя, як правило певними особливостями не відрізняється від звичайного вбивства. Тому тактика допиту в цьому випадку є традиційною. Але, коли замах на життя журналіста не вдався, і людина залишилася живою, як слушно вказує А. А. Мацола та І. С. Заєць, проведення допиту має свої особливості. В цьому випадку допит журналіста спрямований на встановлення взаємозв'язку події кримінального правопорушення з його законною професійною [45, с. 100].

Журналісти нерідко вступають у конфліктні ситуації з об'єктами свого журналістського інтересу, отримуючи від відомих їм осіб погрози, усвідомлюючи, який оприлюднений ними чи такий, що готується до публікації матеріал, міг стати причиною вчинення кримінального правопорушення щодо них. Тому слідчий якомога детальніше повинен підготувитися до проведення допиту, зокрема вивчити журналістські публікації потерпілого, об'єкти його розслідувань, сферу діяльності, коло знайомих осіб тощо. При цьому необхідно враховувати, що журналісти у процесі своєї діяльності, під час збору необхідних відомостей для матеріалу в деяких випадках порушують конституційні права громадян, правила журналістської етики, порядку пошуку, отримання і поширення інформації. Тому встановлення психологічного контакту з потерпілим відіграє важливу роль для створення на допиті сприятливих умов, які спонукають потерпілого до надання повного обсягу правдивих показань. На нашу думку, для цього необхідно застосовувати прийом вільної розповіді, а після закінчення чого, слідчий лише уточнює певні

деталі. Як зазначає О. Я. Баєв, у ході допиту важливо з'ясувати напрямки професійних інтересів потерпілого, вивчити особистісні якості потерпілого, можливі випадки порушення ним професійної, моральної етики, законності, рівень конфліктності тощо. З аналогічних питань необхідно допитати і колег потерпілого. Важливу інформацію, на його думку, також нерідко отримують від родичів та друзів потерпілого, які можуть повідомити відомості про отримані погрози, що надходять з боку підозрюваних [46, с. 207].

Допит підозрюваного спрямований на з'ясування мотивів і цілей учиненого кримінального правопорушення (перешкодити законній професійній діяльності журналіста, уникнути відповідальності за вчинені протиправні діяння, помститися за виконану журналістом роботу). У зв'язку із цим завдання допитів підозрюваних у досліджуваній категорії кримінальних проваджень буде полягати в установленні наміру, що має значення для кваліфікації кримінального правопорушення і визначення ступеня вини підозрюваного. Необхідно враховувати, що процес формування наміру здатний розтягуватись на тривалий час, коли в особи складаються стійкі неприязні відносини з журналістом, що публікує матеріали, які стосуються сфери діяльності підозрюваного або його особи. Певну специфіку мають випадки перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, коли умисел виникає раптово і реалізується шляхом перевищення правомірності дій підозрюваного щодо захисту своєї честі і гідності.

Тактичні особливості допиту підозрюваного також визначаються соціальною належністю підозрюваного, займаною посадою, а також додатковими обставинами учиненого кримінального правопорушення. Крім цього, тактика допиту залежить від зваженої, продуманої позиції підозрюваного, спрямованої на заперечення або самого факту злочинного посягання, або своєї поінформованості про приналежність потерпілого до ЗМІ. Підозрюваним чиняться різні види протидії здійсненню розслідування. Тому велике значення має попередня підготовка до проведення допитів

підозрюваних і ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження і особи підозрюваного.

Отримана інформація від проведення зазначених вище слідчих (розшукових) дій у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на журналістів може бути доповнена та перевірена шляхом проведення судових експертиз, до яких належать: дактилоскопічна, трасологічна, балістична та інші. Наприклад, судово-медична експертиза повинна призначатися потерпілому з метою встановлення ступеня тяжкості шкоди його здоров'ю. За наявності письмових погроз на адресу журналіста по телефону, електронною поштою, в соціальних мережах для установлення авторства тексту, мотиву та ідентифікації особи, що надіслала повідомлення, необхідно на думку вчених, призначають експертизи, спрямовані на встановлення автора тексту [46, с. 46].

Отже, на початковому етапі розслідування зазначеної категорії злочинів, важливим є проведення таких слідчих (розшукових) дій як: огляд місця події, обшук, допит. Ефективне проведення зазначених дій дозволять встановити особу замовника, виконавців та інших співучасників злочину, а також підготувати необхідну доказову базу для проведення наступних слідчих (розшукових) дій. Початковий етап розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з посяганням на життя журналістів має низку специфічних характеристик. Проте, розглянуті в межах цієї методики рекомендації не є вичерпними, оскільки в кожному конкретному випадку необхідно враховувати ті особливості, що склалися на конкретному етапі досудового розслідування з метою виконання завдань кримінального провадження в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Опришко Л. В., Вдовенко О. М. Проблеми розслідування та судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із порушенням професійних прав журналістів в Україні: аналітичний звіт. Київ: ГО «Платформа прав людини», 2019. 66 с.
2. Violations of press freedom barometer. Reporters sans frontieres. URL: <https://rsf.org/en/barometer?year=2020> (дата звернення: 09.12.2020).
3. Репортери без кордонів підняли Україну в рейтингу на шість позицій, але відзначили погіршення свободи слова. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/news/reportery-bez-kordoniv-pidnyaly-ukrayinu-v-rejtyngu-na-6-pozytsij-ale-vidznachyly-pogirshennya-i32731> (дата звернення: 09.12.2020).
4. Свобода слова в Україні у 2019 році погіршилася. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/svoboda-slova-v-ukrayini-u-2019-rotsi-pogirshylasya-imi-i31267> (дата звернення: 09.12.2020).
5. Злочини проти журналістів: поліція цього річ відкрила 63 справи. Укрінформ. УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2693359-zlocini-proti-zurnalistiv-policia-cogoric-vidkrila-63-spravi.html> (дата звернення: 09.12.2020).
6. Людвік В. Д. Кримінально-правова характеристика посягання на життя журналіста. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. № 2. 2016. С. 238-243.
7. Буряк К. М. Актуальні проблеми юриспруденції. Спецвипуск. ч. 2. 2017. С. 176-179.
8. Азаров Д. С., Грищук В. К., Савченко А. В. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
9. Скоткіна В. П. Вік людини. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.

10. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23.09.1997 № 540/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 50. Ст. 302.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88.

12. Бабанін А. А., Мішалов В. Д., Біловицький О. В., Скребкова О. Ю. Судова медицина: підручник. Сімферополь: НАТА, 2012. 580 с.

13. Денисюк С. Ф. Криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами. *Юрист України*. 2011. № 3. С. 55-60.

14. Шепитько В. Ю. Криміналістика: Курс лекцій. Харків: Одиссей, 2005. 368 с.

15. Толстой Є. О. Особливості криміналістичної характеристики злочинів проти об'єднань громадян та журналістів. *Порівняльне аналітичне право*. № 2. 2019. С. 247-250.

16. Коваленко А. В. Основи методики посягання на життя та здоров'я журналістів: дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2017. 245 с.

17. Бояров В. І. Особливості методики розслідування вбивств, скоєних в умовах протистояння злочинних угруповань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2000. 17 с.

18. Шульга А. О. Основи методики розслідування вбивств на замовлення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2003. 20 с.

19. Воронін В. І. Розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2019. 256 с.

20. Ковтун О. В., Татаров О. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Київ: Гельветика, 2019. 227 с.

21. Шепітько М. В. Спосіб вчинення злочину, як ознака складу злочинів проти правосуддя. *Форум права*. № 4. 2015. С. 330-335.
22. Пясковський В. В. Спосіб учинення злочину, як елемент криміналістичної характеристики умисного вбивства дитини батьками, родичами або особами на яких покладено обов'язки з її виховання. *Криміналістичний вісник*. № 1. 2016. С. 69-73.
23. Князьков А. С. Криминалистическая характеристика преступления в контексте его способа и механизма. *Вестник Томского государственного университета*. 2011. № 1. С. 51-64.
24. Коновалова В. Е. Убийство: Искусство расследования: монография. Изд. 2-е доп. и перераб. Харьков: Юрайт, 2013. 320 с.
25. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ: Освіта України, 2016. 236 с.
26. Коваленко А. В. Професійна діяльність журналіста як елемент віктимологічної характеристики потерпілого від злочинів проти журналістів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 4. С. 216-225.
27. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.
28. Яблоков Н. П. Криминалистика: учеб. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2013. 752 с.
29. Белкин Р. С. Курс криминалистики в 3 т.: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. Т. 3. Москва: Юрист, 1997. 480 с.
30. Пчеліна О. Етапізація процесу розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. № 3. 2016. С. 167-170.
31. Мацола А. А. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 2. 2014. С. 195-199.

32. Антощук А. О. Типові слідчі ситуації та версії на початковому етапі розслідування вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 166-170.

33. Щербакова Г. В. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 18 с.

34. Іщенко А. В., Пясковський В. В., Самодін А. В., Чорноус Ю. М. Криміналістика у питаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 118 с.

35. Любчинський О. В. Особливості розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2018. 230 с.

36. Борисенко І. В. Методика розслідування вбивства з розчленуванням трупа: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1999. 221 с.

37. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряев С. Ю. Криміналістика: навч. посіб. Ч. 2. Київ: НТУ України Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського, 2017. 474 с.

38. Шепітько В. Ю. Криміналістика. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

39. Пясковський В. В., Чорноус Ю. М., Іщенко А. В., Алексеев О. О. Криміналістика: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

40. Вбивство Бабченка: помста фігурує в усіх версіях поліції. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2470831-vbivstvo-babcenka-pomsta-figurie-v-usih-versiah-policii.html> (дата звернення: 09.12.2020).

41. Навіщо вбили Павла Шеремета: версії слідства. 24 канал. URL: https://news.24tv.ua/navishho_vbili_sheremeta_versiyyi_vbivstva_zhurnalista_pavla_sheremeta_n1249755 (дата звернення: 09.12.2020).

42. Жодне вбивство журналіста в Україні не розслідувано в повному обсязі – МФЖ. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ubyvstva-zhurnalistiv-v-ukrajini/30247988.html> (дата звернення: 09.12.2020).

43. Савчук М. В. Організаційно-тактичне забезпечення розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв: дис. ... канд. юрид. наук. Львів. 2019. 257 с.

44. Гусєва В. О. Тактичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 1. С. 228-234.

45. Мацола А. А., Заєць І. С. Особливості початкового етапу розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 55. Т. 2. 2019. С. 97-101.

46. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Москва : Экзамен, 2003. 432 с.